

Szarvák Tibor – Tóth János

Azonosságtudat az olvasztótégelyben - Horvát kisebbségek identitásának szociológiai kérdései Magyarországon

*Szarvák, Tibor – Tóth, János: Identity Awareness in the 'Melting-Pot'
- The Sociological Questions of the Identity of the Croatian Minority in Hungary*

In our research we have applied sociological methods in the investigation of the Croatian minority communities, of their values or scope of actions and their identity preservation methods in the 21st century. As an interesting fact of the research, in Vas County communities we have found identification and differentiation in and between classical and cultural nation perception. We have investigated the approach of identification and as a result we can state that national symbols are important elements of identification. There are associational symbols originated from the national past in the communities' collective mind (like flag, coat of arms, crown, and anthem). In the aspect of belonging to Hungarians, these dimensions appeared again in the research, but in this evaluation the abstract concepts are too strong (for example: identity, cultural awareness).

There was no significant difference regarding the judgment criteria as regards who belongs to Croatian or Hungarian communities. Belonging to Croatian communities is realised by less perceivable abstractions.

Beyond the cultural nation concept, belonging to Hungarians' natural elements are the form and tradition (border, 'I was born in Hungary', nationality).

These parameters fit better into the state nation perception. These traditions are stronger presented among senior citizens and under-educated population.

Keywords: *identity, Croatian and Hungarian communities, tradition, sociology of minority*

ÁTTEKINTÉS

Kutatásunk a szociológia módszereivel vizsgálja a horvát kisebbség közösségeit, értékrend-szerét, cselekvési lehetőségeit, az identitás megőrzésének XXI. századi modelljét. A vizsgálat érdekességét az adja, hogy Vas megyei közösségekben egyszerre jelenik meg a klaszszikus államnemzet és a kultúrnemzeti felfogás azonossága és különbsége. A tanulmányban az identitás megközelítéseit vizsgáljuk és arra a következtetésre jutunk, hogy az identitás fontos alkotóelemét jelentik a nemzeti jelképek. Ennek tükrében a nemzeti múltban gyökerező asszociációs szimbólumok vannak jelen a közösség kollektív tudatában (ezek: zászló, címer,

korona, himnusz). Ezek a dimenziók a magyarsághoz tartozás terén egy másik kérdésben is visszaköszöttek a kutatásban, de ennek megítélésben erősek az absztrakt fogalmak (pl. identitás, kultúra ismerete és szeretete).

A horvát és a magyar közösségekhez való tartozás kritériumainak megítélésben komoly különbség nem volt a mintában. Talán annyit kell megjegyeznünk, hogy a kisebbségi létből adódóan a horvát közösséghez tartozás nem feltételezi az állampolgárságot és az adott ország területén való lakhatást. Ebben a kategóriában értékelésünk szerint felfedezhető volt az államnemzet és a kultúrnemzet felfogás közötti különbség. Vagyis: a horvát közösséghez való

tartozás inkább a légiesebb, kevésbé megfogható absztrakciókon keresztül valósítható meg. A kultúr-nemzet fogalmán túl a magyarsághoz való kapcsolódás természetes eleme a forma, a hagyomány (az országhatár /„születtem Magyarországon”/, illetve az állampolgárság). Ezeket a jellemzők jobban illeszkednek az állam-nemzet felfogáshoz. Ezek tradíciók a nyugdíjas és a kevésbé iskolázott korosztályban erősebben vannak jelen.

KULCSSZAVAK: identitás, horvát; magyar közösségek, tradíció, kisebbségszociológia

A *társadalmi kutatók között a kisebbségszociológia* témaköre alapvetően inkább a roma kisebbséget érinti. Azonban számunkra a horvát kisebbségi közösségek élete azért fontos, mert a kutatás járszalsószentgyörgyi vezetője Szentpéterfán született. Közel 20 éve védte meg ebben a témában született doktori munkáját és jelen kutatás a közel két évtizeddel korábbi kutatás ismétlése is egyben.

Jelen kutatás a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával ezt a két évtizeddel korábbi kutatást ismétli meg/újítja meg. Ebben a szociológiai kutatásban, amelyet 2012 őszén valósítottunk meg, a megye 7, horvát közösségek által leginkább lakott településén zajlott.

Hasonlóan a korábbi kutatásokhoz, célunk most is az volt, hogy a magyarországi horvát kisebbség szempontjából választ kapjunk olyan fontos kérdésekre, mint például a családi térkapcsolatok, a nemzeti identitás és a nemzetiségi nyelvhasználat kérdései, olvasásszociológiai dilemmák, a kialakult értékrendszerek (nemzet és nemzetiségi fogalom, vallás) és a társadalmi közérzet milyensége, valamint hazánk történelmének néhány aktuális vonatkozása.

Az elemzés megírásakor az adatok könnyebb interpretálása érdekében többször alkalmaztuk a változók értékeinek 100 fokozatú skálára történő transzformálását.

A transzformált változó akkor lenne száz, illetve akkor lenne nulla, ha minden válaszoló egyaránt az eredeti változó maximális, illetve a minimális értékét adta volna. Az ily módon

átalakított skálán az ötven pont alatti értékek inkább negatív véleményt (ellenszenvet, elégedetlenséget stb.), az ötven pont feletti értékek inkább pozitív véleményt (rokonszenvet, elégedettséget) fejeznek ki.

NÉHÁNY GONDOLAT AZ IDENTITÁS ÉS A HORVÁT KISEBBSÉG KAPCSOLATÁRÓL

Az identitás, melyet magyarra önazonosságként szoktak fordítani, kettős jelentésű. Az egyik az ún. én-tudat, amely az egyéni lét folytonosságát és azonosságát a szubjektív élmény felől közelíti meg. Ebben a kontextusban először az ún. csoportidentitásról kell beszélnünk. Mindez egybeesik az embernek a társadalmi nagy- és kicscsoportban elfoglalt státusával, szerepével. Ezek a státusok részben függetlenek a személytől – ezért nevezzük őket szubjektív státusnak –, ide tartozik például valakinek a neme, s vannak objektív státusok, mint például valakinek a foglalkozása, családi állapota. A nemzetiség ezeknél bonyolultabb, összetettebb kategória, de mint megélés objektív.

A nemzetiségi identitást sokszor lefedi a nemzeti identitás; gondoljunk csak a népszámlálások adataira 1880 óta. Kevesebben vállalták a horvát nemzetiséghez tartozást, mint a horvát anyanyelvet. Ez utóbbival könnyebb volt kifejezni a kettős kötődést: a mindennapos érintkezésben használt anyanyelvet természetesen vállalta mindenki. A nemzetiséghez tartozás az érzelmeken túl olyan fogalom, amely specifikus gondolkodást igényel. A kisebbségek paraszti társadalmi azonban érzelmi alapon közelítette meg a kérdést, s mivel az ő életét meghatározó jogrendszer a magyar államtól kapta, érzelmi alapon fejezte ki kötődését.

Ezt figyelembe véve a mindenkori Magyarország nemzetiségi lakosságának számát az anyanyelvi minősítés alapján lehetett meghatározni. Tehát a nemzetiség vállalása ebben az esetben az államalkotó, befogató nemzet iránti lojalitást jelenti mindaddig, amíg a nemzetiségek nem válnak eszközzé politikai küzdelmekben, s lesznek kiszolgáltatottjai olyan kül- és belpolitikai játszmáknak, melyeknek nemhogy nem része-

sei, de általában nem is értik azokat.

Természetesen az önminősítés önmagában még kevés. Hiszen ahhoz, hogy valakit valamely nemzethez tartozónak tartsanak, annak csak egyik alkotóeleme, hogy ő minek vallja magát. Ezt a kategóriát más csoport tagjának kell rá vonatkoztatnia.

A vizsgálat központi településén, Szentpéterfán a nemzetiségi megítélés három szempontja van jelen: én minek vallom magam, a magyarok minnek minősítenek, a horvátok minnek minősítenek. Egy olyan településen, ahol több kisebbség él együtt, a kisebbségek minősítését lehet összevonta és külön-külön is figyelembe venni, de az államalkotó nemzet – tehát a magyarok minősítését – minden esetben önállóan kell értékelni. Ennek a hármas minősítő összetevőnek nyolcféle kombinációja létezik, s ez általában Magyarország összes, kisebbségek által lakott településére elmondható. Arra vonatkozóan, hogy e három ismérv nyolcas kombinációjából milyen általános relevanciákat lehet felállítani, ma még egyértelműen nem fogalmazható meg. Nagyban függ a véleményt minősítő csoport tagjainak, illetve ezek hangadóinak sztereotípiáitól, a kisebbségi csoport tagjainak történelmi múltjától és még számtalan tényezőtől.

Azt, hogy valaki vállalja-e nemzetiségét, a csoporthoz tartozását, elsősorban a gyermekkori szocializáció határozza meg. Ez alakítja ki azt a természetes nemzetiségi identitást, amely lehetővé teszi ennek a tudatosodását. A folyamat végeredménye pedig a köznapi, társadalmi tudatba beépült, a fentiekből szelektált, értékelt nemzetiségi attitűdök kialakulása. Ugyanez a folyamat zajlik le a nemzeti attitűdök kialakulása során. Tehát adva van a nemzeti és a nemzetiségi identitás kettőssége, s mint említettük, az utóbbi a nyilvános vállaláskor (népszámlálás) héttérbe szorul. Ennek oka, hogy jelen van az állampolgári identitás is, amely az identitás készlet azon elemeit foglalja magában, melyek kifejezik, hogy valaki egy adott társadalom tag-

ja. Az állampolgári identitást meghatározza, hogy a társadalomban az egyéni és a kicsoport-érdekek hogyan érvényesülhetnek, s mennyire van ellentmondás az ideológia (ideológiák) és a gyakorlat között.

ADATFELVÉTEL 2012 ŐSZÉN

Munkánk alapját a 2001-es népszámlálás önbevalláson alapuló nemzetiségi identitás adatai szolgáltatták. A mi tervezett mintanagyságunk 500 fő volt. A legtöbb megkérdezett Szentpéterfa településén él (190 fő), a legkevesebb Olmódon (15 fő). Az adatok alapján azt látjuk, hogy kutatásunk közel 50%-os „representációt” eredményezett¹. Végül a mintánkban 479 megkérdezett szerepel.

Fontos kérdés az, hogy miként választottuk ki a település lakosságának köréből mintánkat. A kiválasztásban a szakértői mintavétel módszerét alkalmaztuk. Ez azt jelentette, hogy a településeken a polgármesterek, a jegyzők és a horvát nemzetiségi önkormányzatok vezetőit kértük arra, hogy segítsenek a településen feltérképezni a horvát nemzetiségűek lakóhelyét.

A felmérésben önkitöltős és kérdezőbiztosos adatfelvételi módszert alkalmaztunk. Ez utóbbi módszer 2012. októberében zajlott szociális-munkás hallgatók részvételével.

ADALÉKOK A HORVÁT ÉS A MAGYAR NEMZETI IDENTITÁS JELENKORI MEGKÖZELÍTÉSÉHEZ

Ebben a tanulmányban főként a nemzetiségi közösségek hovatartozásáról írunk, egyszóval az identitás kérdését operacionalizáljuk.

Mintánk több mint 80 százaléka értékelte úgy, hogy fontos a nemzetiségi identitás felvállalása, mert az „elődeinktől kapott értékek megőrzését” jelenti. Ez a kollektív közösségi tudatban

¹ Alapsokaság: Horvátszidány:185 fő; Szentpéterfa 397 fő, Ólmod 32 fő, Peresznye 79 fő; Narda 173 fő; Felsőcsatár 119 fő; Horvátlövő 31 fő. Összesen: 1016 fő.

való megjelenés a válaszadók 57 százalékát inspirálta arra, hogy elsőként említsen szimbólumot (jelképet), melyek legjobban megjelenítik, képviselik a magyar nemzetet. Tulajdonképpen ezzel a kérdéssel a magyar örökség különböző dimenzióit elemezzük horvát nemzetiségi környezetben, térben².

Ezt a nemzeti múltban gyökerező asszociációs jelképet főként a zászló (29%) jelenítette meg. A himnusz (14%) követte a zászlót, szoros eredménnyel a címer (10%) és a korona (7%) is jelen van az elsődleges képek között³.

Második említési körben a minta 47 százaléka nyilvánított véleményt. Az előzőleg megismert válaszokon (címer⁴, zászló, himnusz, korona) túl más megközelítések is érkeztek (bár egyik sem ért el markáns százalékokban kifejezhető eredményt). Ilyen új dimenzió volt a gyógyvizek, a hagyományok, a népviselet, a zene, a jogar, Puskás Öcsi, pálinka, kultúra, templom, szobrok, turulmadár (egy százalék alatti) említése.

A harmadik említési körben a fentiekén túl új dimenziók jelentek meg. Ezen válaszok között a kokárda számos válaszadó fejében jelentett egyet a magyar nemzetet képviselő jelképpel. Ebben a kérdésben előfordult az Árpád-ház, az Árpád sávós zászló, a kettős kereszt, az országalma, az ételek (gulyás; paprika); a sport, a Szabadság-szobor és az alaptörvény említése is.

A Vas megyei horvát közösségekben végzett

kutatás alapeleme az a kérdés, hogy szabad választás esetén melyik országban szeretne élni a válaszadó. A minta közel bő egyharmada nem nyilvánított véleményt: Így tulajdonképpen ebből az alapsokaságból válaszadóink kétharmada (49%) választaná Magyarországot, 8 százalék pedig Horvátországot. Az országok sorában öt százalékos eredménnyel Ausztria rendelkezik.

Ha az elsődleges választott közösséget nézzük, akkor azt látjuk, hogy válaszadóink a „magyarországi” dimenziót 25 százalékban, a „magyar” vonatkoztatási kontextust 9; a „magyar állampolgár” választípust 10 százalékban választották. 35 százalékban azonosították magukat a „horvát” elnevezésű csoporttal. Az „európai” és a „közép-európai” válasszkatóriát a válaszadók 5 százaléka preferálta.

Ez az önidentifikációs kísérlet akkor izgalmas, ha a másodlagos vonatkozási keretet is megnezzük. A válaszadóink 53 százalékban „horvát”-nak kategorizálták magukat. A „magyar” elnevezésű vonatkoztatási keretet 20%; a „magyar állampolgár” elnevezést 10 százalék választotta; a „magyarországi” elnevezéssel 8 százalék azonosult.

Érdekes, hogy a másodlagosan értékelt makroközösségi szint („európai” és „közép-európai”) választása már elérte a 9 százalékot. Kvázi olvasztótégelynek nevezhető dimenzió jelentősége azonban még kevésbé nevezhető fontosnak a horvát közösségek viszonyrendszerében.

A vonatkoztatási közösségek választási sorrendje azt mutatja, hogy a vizsgált térség horvát közösségei alapvetően kettős identitásúnak nevezhetőek.

A horvát nemzetiségi környezetben élő válaszadók azt vallják, ahhoz hogy valaki a magyarnak számíttson, leginkább az kell, hogy magyarnak tartsa magát; valamint ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát; illetve tisztelje a magyar zászlót. Lényeges még az anyanyelv és az egyik szülő magyar származása is. Viszont a kérdés nem meghatározható földrajzilag, mert kevés-

² A minta 35 százaléka nevezett meg híres embert (pl. orvos, író, újságíró, sportoló, kutató, művész, feltaláló, mérnök, stb.) a térségből: Skrapits Lajos, író, pedagógus kapta a legtöbb szavazatot. Sokan emlékeznek a sportolókra (Pais Krisztián; Haklits András); Jurisics Miklósrá, a várvédő katonára; Brígovics Lajosra, a festőművészre, Bölcs Matildra, a költőnőre, Weöres Sándor és Devecseri Gábor költőkre is. Természetesen mások is kaptak szavazatot, de az említéssel relatíve több szavazattal rendelkeznek.

³ Válaszadóink két monda-alakot is beidéztek (sólyom, csodaszarvas), illetve két épített környezeti emlék is található a válaszok között (Hősök tere, Parlament). Ezeken túl megjelent a versek és a Szent Jobb említése is.

⁴ A Kossuth-címer ebben a másodlagos említésben jelent meg először.

1. tábla: Nemzeti vonatkoztatási csoportok választása
(Elsődleges-másodlagos választások keresztábrája, sorszázalék)

ELŐDLEGES VÁLASZTÁS	MÁSODLAGOS VÁLASZTÁS					
	horvát	magyar	magyar állampolgár	magyarországi	európai	közép- európai
magyar	68	3	3	23	5	0
magyarországi	77	7	1	1	11	3
magyar állampolgár	78	15	0	0	7	0
horvát	24	35	19	14	5	2
európai	10	70	10	10	0	0

bé kell mindehhez az, hogy „Magyarországon szülessen az illető”.

A horvát nemzetiségi közösségben élő magyar állampolgárok közül a nyugdíjas korosztály más demográfiai csoportokhoz képest inkább azt gondolja, hogy a magyarokhoz való tartozás fontos eleme az, hogy az „egyik szülő magyar legyen” (100 fokozatú skála átlaga 67 --- idősebb korosztály, 56 – fiatal felnőtt korosztály).

Hasonló különbség figyelhető meg ebben a kérdésben a „Magyarországon szülessen” kategória kapcsán.

Erre a dimenzióra az idősebb korosztály körében 100 fokozatú skálán 51 pontos támogató, a 18-35 évesek között pedig 35 pontos elutasítást tapasztaltunk.

Érdekes, hogy legkevésbé a felsőcsatári alminta támogatja azt, hogy egy magyar szülőnek

2. tábla: Mennyire ért egyet az alábbiakkal?

Ahhoz, hogy valaki magyarnak számítson, mennyire fontos, hogy...

	Nagyon fontos	Fontos	Fontos is, meg nem is	Nem fontos	Egyáltalán nem fontos	100 fokozatú skála átlagai
1. legalább egyik szülő magyar legyen	24	23	35	14	5	62
2. mindkét szülő magyar legyen	9	16	42	24	8	48
3. magyar legyen az anyanyelve	24	23	34	15	3	62
4. magyar állampolgár legyen	19	24	35	19	4	59
5. tisztelje a magyar zászlót	33	32	26	6	0	73
6. magyarnak tartsa magát	50	25	25	1	0	81
7. ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	34	35	29	2	0	75
8. magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	13	21	43	18	6	54
9. Magyarországon szülessen	9	10	37	34	10	43
10. Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	12	19	41	19	8	52

3. tábla. Magyarsághoz való tartozás „kritériumai”
100 fokozatú skálán a demográfiai csoportok tükrében (100=leginkább, 0=legkevésbé sem)

	nyugdíjas korosztály	felnőtt korosztály	fiatalabb felnőtt korosztály
1. legalább egyik szülő magyar legyen	67	61	56
2. mindkét szülő magyar legyen	49	48	48
3. magyar legyen az anyanyelve	64	64	59
4. magyar állampolgár legyen	63	60	53
5. tisztelje a magyar zászlót	73	72	73
6. magyarnak tartsa magát	78	81	84
7. ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	71	76	79
8. magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	56	54	52
9. Magyarországon szülessen	51	42	35
10. Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	54	50	50

lenni kell ahhoz, hogy valaki a magyarsághoz tartozzon. Ezen a településen hasonlóan alacsony értékű az is, hogy két magyar szülőnek kell lennie ahhoz, hogy valaki magyarnak vallhassa magát⁵. Felsőcsatár válaszadói nem a főáramhoz tartozást követték akkor is, amikor azt mondták, hogy az anyanyelv „csak” 39 pontos értéket kapjon 100 fokozatú skálán akkor, amikor a magyarsághoz kapcsolódás tényezőit vizsgáljuk. A felsőcsatári válaszadók a minta átlagához képest inkább úgy vélik, hogy a magyar állampolgárság nem kell ahhoz, hogy valaki (ha akar) a magyarsághoz tartozzon.

A felsőcsatáriak a minta átlagához képest inkább úgy vélik, hogy aki a magyarsághoz tartozás önkéntes; a lényeg, hogy „magyarnak tartsa magát”.

A válaszadóink horvát/magyar-horvát nemzetiségi megoszlása terén a magyarsághoz való tartozás dimenziói között nincs éles különbség. Azonban érdekes különbség mutatkozik a „magyar legyen az anyanyelve” jellemző mentén /a horvát nemzetiségű válaszadók szerint 61

pont, a magyar-horvát nemzetiségi válaszadók körében ez az érték 68 pont/, illetve az „élete legnagyobb részében magyarok között éljen” kategória kapcsán /a horvát nemzetiségű válaszadók ezt a kategóriát 53 pontra értékelték, a magyar-horvát kettős identitású almlnta pedig 47 pontra/.

Az iskolai végzettség mentén, a Magyarországon történt születés kategória bizonyult olyanoknak, amely különbséget mutatott a támogatás mentén. A nyolc általános végzettséggel rendelkezők (zömmel az idősebb korosztályból valók) még támogatták ezt a kategóriát (100 fokozatú skála átlaga: 54 pont). A diplomások alig 30 ponttal inkább azt gondolták, hogy „Magyarországon szülessen” dimenzió kevésbé szükséges.

A horvát nemzetiségi környezetben élő válaszadók (a magyarsághoz való tartozás mintája alapján) azt vallják, hogy ahhoz valaki horvátnak számítson, leginkább az kell, hogy magyarnak tartsa magát; valamint ismerje és/vagy szeresse a horvát kultúrát. Fontos még az anyanyelv és az egyik szülő származásának dimenziója is. A magyarsághoz való tartozás kritériumrendszerének fontos eleme a „tisztelje a ma-

⁵ Olmód, Persenye az a két település, ahol még ilyen fokú elutasítást mértünk ebben a dimenzióban.

4. tábla. Magyarsághoz való tartozás „kritériumai” 100 fokozatú skálán a települési csoportok tükrében (100=leginkább, 0=legkevésbé sem)

	Horvát- zsidány	Szent- péterfa	Olmód	Peresznye	Narda	Felső- csatár	Horvát- lövő
1. legalább egyik szülő ma- gyar legyen	65	63	68	66	68	38	64
2. mindkét szülő magyar legyen	54	47	43	40	57	36	48
3. magyar legyen az anya- nyelve	65	63	62	72	68	39	70
4. magyar állampolgár legyen	64	63	57	61	55	44	52
5. tisztelje a magyar zászlót	69	74	85	70	73	75	68
6. magyarnak tartsa magát	79	79	82	84	82	89	74
7. ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	72	73	82	68	76	87	74
8. magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	58	52	50	47	58	56	50
9. Magyarországon szülessen	47	41	33	52	45	40	40
10. Élete legnagyobb részében magyarok között éljen	49	49	60	52	56	56	52

gyar zászlót” kérdése. Azt látjuk, hogy mindez horvát kontextusban kevésbé szükséges ahhoz, hogy valaki magyar területen (Vas megyében) horvátnak számítsa.

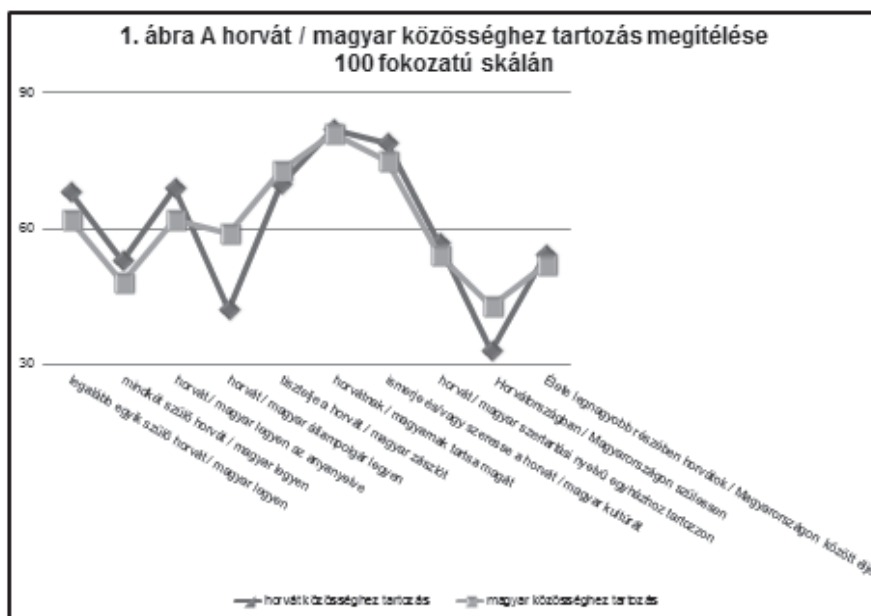
A horvát és a magyar közösségekhez való tartozás kritériumainak megítélésben komoly különbség nem volt a mintában. Talán annyit kell megjegyeznünk, hogy a kisebbségi létből adódóan a horvát közösséghez tartozás nem feltételezi az állampolgárságot és az adott ország területén való lakhatást. Vagyis: a horvát közösséghez való tartozás inkább a légiesebb, kevésbé megfogható absztrakciókon keresztül valósítható meg. A kultúrnemzet fogalmán túl a magyarsághoz való kapcsolódás természetes eleme a forma; a hagyomány (esetünkben az országhatár /Magyarországon szülessen/, illetve az állampolgárság).

Ezek tradíciók a nyugdíjas és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező társadalmi csoportokban erősebben vannak jelen.

Ebben a kategóriában értékelésünk szerint felfedezhető az államnemzet és a kultúrnemzet felfogás közötti különbség. A különböző szerzők (pl. Csepeli György) értékelése alapján ismert, hogy Közép- és Kelet-Európában azonban nagyobb méretű, eltérő történelmi múltú területeket, etnikumokat, nyelveket, kultúrákat magukba foglaló, birodalmi jellegű államok a többféle nép miatt nem valósulhatott meg a hosszú távú fennmaradásuk, a kialakuló népek túl sokan voltak egy államban. Így egy államban több – eltérő fejlődési fokon álló, s helyenként eltérő társadalmi szerkezetű – nemzet alakult ki, amely egyes területeken még egymással szemben állva is élt. Ezek az etnikai, vérbe-

5. tábla: Mennyire ért egyet az alábbiakkal?
Ahhoz, hogy valaki horvátnak számítson, mennyire fontos, hogy...

	Nagyon fontos	Fontos	Fontos is, meg nem is	Nem fontos	Egyáltalán nem fontos	100 fokozatú skála átlagai ²
1. legalább egyik szülő horvát legyen	29	29	30	9	3	68
2. mindkét szülő horvát legyen	13	19	41	21	6	53
3. horvát legyen az anyanyelve	29	29	30	9	1	69
4. horvát állampolgár legyen	5	11	39	33	10	42
5. tisztelje a horvát zászlót	32	28	31	8	1	70
6. horvátnak tartsa magát	51	29	18	3	0	82
7. ismerje és/vagy szeresse a horvát kultúrát	41	37	21	2	0	79
8. horvát szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	18	20	42	16	5	57
9. Horvátországban szülessen	3	5	31	41	20	33
10. Élete legnagyobb részében horvátok között éljen	16	19	40	18	8	54

6. tábla. A horvát közösséghez való tartozás „kritériumai” 100 fokozatú skálán a demográfiai csoportok tükrében (100=leginkább, 0=legkevésbé sem)

	nyugdíjas korosztály	felöltt korosztály	fiatalabb felöltt korosztály
1. legalább egyik szülő horvát legyen	71	70	63
2. mindkét szülő horvát legyen	55	53	50
3. horvát legyen az anyanyelve	70	75	62
4. horvát állampolgár legyen	43	41	42
5. tisztelje a horvát zászlót	70	70	72
6. horvátnak tartsa magát	78	82	87
7. ismerje és/vagy szeresse a horvát kultúrát	76	79	83
8. horvát szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	58	57	57
9. Horvátországban szülessen	35	32	31
10.Élete legnagyobb részében horvátok között éljen	60	54	48

li, történelmi (egyszóval a kollektív tudatban megjelenő) jegyek alapján teremtették meg saját identitásukat. Így kialakult a kultúr-nemzet felfogása, amely szerint nem az állami lét határozza meg a nemzeti hovatartozást. Közép- és Kelet-Európában ez az uralkodó, bár mindig voltak (és vannak) akik használják az állam-nemzet fogalmát.

A Vas megye horvát nemzetiségű településeinek élők közül a nyugdíjas korosztály más demográfiai csoportokhoz képest inkább azt gondolja, hogy a horvát közösséghez való tartozás fontos eleme az, hogy az „egyik szülő horvát legyen” (100 fokozatú skála átlaga 71 --- idősebb korosztály, 63 – fiatal felöltt korosztály). Hasonló különbség figyelhető meg ebben a kérdésben

7. tábla. A horvát közösséghez való tartozás „kritériumai” 100 fokozatú skálán a települési csoportok tükrében (100=leginkább, 0=legkevésbé sem)

	Horvát-zsidány	Szent-péterfa	Olmód	Peresz-nyé	Narda	Felső-csatár	Horvát-lövő
1. legalább egyik szülő horvát legyen	73	69	90	85	71	43	64
2. mindkét szülő horvát legyen	61	50	55	61	56	40	50
3. horvát legyen az anyanyelve	72	73	95	77	65	50	68
4. horvát állampolgár legyen	41	39	22	38	46	51	46
5. tisztelje a horvát zászlót	62	69	90	63	72	85	62
6. horvátnak tartsa magát	79	81	95	82	77	100	74
7. ismerje és/vagy szeresse a horvát kultúrát	76	79	85	73	74	98	72
8. horvát szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	59	54	90	48	59	64	40
9. Horvátországban szülessen	29	30	30	31	36	41	40
10.Élete legnagyobb részében horvátok között éljen	45	51	67	50	61	64	56

az „élete legnagyobb részében horvátok között éljen” kategória kapcsán.

Erre a dimenzióra az idősebb korosztály körében 100 fokozatú skálán 60 pontos támogató, a 18-35 évesek között pedig 48 pontos elutasítást tapasztaltunk.

Felsőcsatár válaszadói a horvát közösséghez tartozás megítélése esetén is a minta fő áramától eltérő jellemzőket mutatott. Az anyanyelv „csak” 50 pontos értéket kapott 100 fokozatú skálán akkor, amikor a horvát kapcsolódás tényezőit vizsgáltuk (ez a legalacsonyabb a 7 település között). Felsőcsatáron gondolták leg-

inkább úgy, hogy sem egy, sem két szülő nem kell feltétlenül ahhoz, hogy valaki a horvát közösséghez tartozzon (ilyen mértékű elutasítást nem tapasztaltunk ebben a szegmensben más településeken). A felsőcsatári alminta más településekhez képest inkább bizonytalan abban, hogy a horvát állampolgárság kell-e ahhoz, hogy valaki (ha akar) a horvát nemzetiséghez tartozzon.

(Megjegyezzük, hogy állampolgárság kérdésében más települések lakói egyértelműen azt mondják, hogy nem kell mindez). A felsőcsatáriak a minta átlagánál erősebben vélik úgy,

8. tábla: Az identitás-típusok együttes preferálása a Vas megyei horvát közösségek körében (Maximum Likelihood faktorelemzés, rotált faktor score-ok)

	1.típus (faktor)	2.típus (faktor)	3.típus (faktor)	4.típus (faktor)	5.típus (faktor)
- magyarnak tartsa magát	,794				
- tisztelje a magyar zászlót	,785				
- tisztelje a horvát zászlót	,767				
- horvátnak tartsa magát	,757				
- ismerje és/vagy szeresse a magyar kultúrát	,747				
- ismerje és/vagy szeresse a horvát kultúrát	,704				
- legalább egyik szülő horvát legyen		,795			
- legalább egyik szülő magyar legyen		,792			
- magyar legyen az anyanyelve		,750			
- horvát legyen az anyanyelve		,697			
- mindkét szülő magyar legyen		,630			
- mindkét szülő horvát legyen		,559			
- horvát állampolgár legyen			,833		
- Horvátországban szülessen			,717		
- magyar állampolgár legyen			,598		
- Magyarországon szülessen			,551		
- horvát szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon				,814	
- magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon				,691	
- élete legnagyobb részében magyarok között éljen					,822
- élete legnagyobb részében horvátok között éljen					,809
Magyarozott variancia hányad –százalékban	22	19	11	6	6

hogyan aki horvátnak tartja magát, tartozzon a horvát közösségekhez; illetve ismerje a horvát kultúrát.

Érdekes eltérést mutat az olmódi alminta a nemzeti nyelvű egyházhoz való kapcsolódás és a nemzetiségi közösségek megítélésében. Amíg a válaszadók úgy látták, hogy a magyarsághoz tartozás esetén nem feltétlenül szükséges az, hogy magyar szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon (100 fokozatú skálán 50 pont); a horvát közösségekhez való kapcsolódás esetén a horvát szertartási nyelv ismerete rendkívül fontos tényezőnek minősül (100 fokozatú skálán 90 pont).

Összességében úgy látjuk, hogy a települések válaszadói a horvát közösségekhez való hovatartozás kérdésében alapvetően a kultúrnemzet-felfogást követték. Fontos az anyanyelv ismerete (az anyanyelv, amelyet egyre kevesebben ismernek) és a horvát kultúra tudása; valamint a legfontosabb az, hogy legyen egyéni szándék erre a hovatartozásra.

Azok a válaszadók, akik horvát nemzetiségűként definiálták magukat a kutatásban a horvát nyelv ismeretének kérdését 12 ponttal fontosabbnak értékelték akkor, amikor a horvát közösséghez való tartozás jellemzőit kérdeztük (100 fokozatú skálán 71 – 59 pont).

Az „élete legnagyobb részében horvátok között éljen” kategóriát a kettős identitású válaszadóink kevésbé tartották fontosnak, mint a horvát nemzetiséghez tartozó válaszadóink (100 fokozatú skálán 48 – 55 pont). Más dimenzióban nem találtunk éles különbséget.

Az identitás/hovatartozás kérdésében a látens vélemény-struktúrát feltáró faktoranalízis segítségével is körbejártuk. Az elemzések alapján a magyarsághoz és a horvát közösségekhez tartozás jellemzőit egy 5 faktorról jellemezhető statisztikai térben is be tudjuk mutatni. A többváltozós módszer alapján annak megfelelően tudjuk jellemezni a válaszadók vizsgált csoportjait, hogy melyek azok a csoportok,

amelyek az átlagosnál jobban preferálják (vagy az átlagosnál jobban elutasítják) a teljes mintát leíró identifikációs-típusokat. A faktoranalízis alapján elkülönült típusok jellemzői:

1. típus: identitás és kultúra
2. típus: anyanyelv és a szülői hatás
3. típus: születési hely és az állampolgárság
4. típus: egyházhoz tartozás
5. típus: nemzetiségi közösségi tér

Az első identitás-típust (1. faktor a kultúrnemzeti felfogáshoz igazodó dimenziók /kultúra és identitás; valamint a magyar és a horvát zászlók hangsúlya/) a fiatal felnőttek az átlagosnál jobban, míg nyugdíjasok és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők kevésbé támogatják.⁶

Jellemző preferencia eltéréseket találtunk a 2. faktor támogatásánál is. Az anyanyelv és a szülők szerepét főként a nyugdíjasok hangsúlyozták (0,127). Mivel ezt a tényezőt az általános iskolai végzettségük mellett a felsőfokú végzettségűek is támogatták arra gondolunk, hogy ebben a kérdésben egyszerre jelenik meg a múlt, a tradíció (egyfajta személyesen megélt történelem) és a jövő, az értelmiségi felelősség (a humán értékek átadása)⁷. Ez a habitus a score értékek alapján főként a nyugdíjas és a 36-59 éves korosztály körében volt jelen (0,127; 0,088). A születési hely és az állampolgárság elnevezésű (profiljában az államnemzeti megközelítéshez inkább illeszkedő) 3. faktort jobban támogatták a nyugdíjasok (0,151), a férfiak (0,057), a 8 általánossal rendelkezők (0,350), illetve a magyar-horvát (kettős) nemzetiségűek.

⁶ A 18-35 évesek csoportja, score átlag: 0,165; a 60 évnél idősebbek csoportja, score-átlag: -0,146; a 8 általánossal; valamint a szakiskolai végzettséggel rendelkezők csoportja, score átlagok: -0,171; -0,132

⁷ Az általános iskolai végzettséggel, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők csoportja, score átlagok: 0,139; 0,130.

Érdekes, hogy a 4. faktor, amely a vallás és az egyházi szervezethez való csatlakozásban látja az identitás profil fontos elemét főként a nők (0,0618), a 18-35 évesek (0,110) és a diplomások körében (0,073) volt népszerűbb. Úgy gondoljuk, hogy mindez annak a szerepnek is köszönhető, amit a nemzetiségi kultúra megőrzése terén tett egyházi integrációs törekvések elismerését jelenti.

A nemzetiségi közösségi térrel jelölt 5. faktort, amelyben a rokonok, szomszédok, munkatársak szerepét hangsúlyozzuk az identitás fenntartásában. Ez a faktort főként a nyugdíjas korosztály (0,198), a nyolc osztállyal rendelkezők (0,107), a férfiak (0,166) és a horvát nemzetiségűek (0,050) választották.

ÖSSZEZÉS

Kutatásunk adatait továbbgondolva azt látjuk, hogy a nemzetiségi lét elemeinek megőrzése szüleink, nagyszüleink életében tradícióként volt megőrzendő. Ehhez a saját kulturális örökséghez kapcsolódott néhány vizsgált dimenzió is. Ilyennek tekinthetjük a vallást, a nyelvhasználatot, a kommunikációt és a közösségeket megtestesítő jelképeket.

Az iskolai végzettség kérdésénél újra meg kell álljunk, mert azt látjuk, hogy a korábbi alacsonyabb iskolai végzettség konzerválta az egyszempontú nemzetiségi identitást. Már akkoriban is, de a jelenben méginkább az a jellemző, hogy a magasabb iskolai végzettség a (legalább) kettős identitás vállalását erősíti. Ez egyrészt racionális magatartás (többségi nemzethez tartozás), másrészt tudatos cselekvés (hiszen a megőrzés aktív tevékenységet igényel)⁸. Ennek az aktív tevékenységnek alanyai a

⁸ Persze ebben a megítélésben a bizonytalanság tényezője is benne van. Ezt szociológiai oldalról egy klasszikus kérdéspárral tudjuk jól megfogalmazni: mi a horvát kultúra a mai Magyarországon? – mennyire van megtartóereje a horvát identitásnak a mai Magyarországon?

település közszolgáltatásokat ellátó prominensei (véleményformálói) lehetnek.

A profilokból azt láttuk, hogy a horvát közösség tagjai középszinten is több szegmensben vannak jelen, mint a magyar közösség tagjai, akik főként a pedagógus pálya területén szerepelnek magasabb reprezentációval. Úgy gondoljuk, hogy a fenntarthatóság szempontjából ez a profil igen fontos.

Az összegzés fejezetben a nemzeti hovatartozásban fontos jelképek kérdését is ebből az aspektusból vizsgáljuk. Úgy gondoljuk, hogy ebben az identitás mintában is jól jelentkezik a nemzetiségi lét kettősége: az elkülönülés és az asszimiláció élménye.

Azt látjuk, hogy mintánk kollektív tudatában a „híres” horvát nemzetiségű személyiségek valamiképpen azonosíthatók a kultúra továbbadásával, közösségépítéssel foglalkozó csoporttal (írók, művészek, sportolók, pedagógusok). Más oldalról pedig azt látjuk, hogy a térség élénk civil életének profiljai is gyakorlatilag a fenti jellemzőkkel (zene, falunapok, sport, vallás) írhatók le.

A vonatkoztatási közösségek választási sorrendje azt mutatja, hogy a vizsgált térség horvát közösségei alapvetően kettős (magyar és horvát) identitásúnak nevezhetőek. Az európai vagy közép-európai „olvasztótégely” dimenzió szórványosan van jelen.

A kultúra fontos alkotóelemét jelentik a nemzeti jelképek. Ennek tükrében a nemzeti múltban gyökerező asszociációs szimbólumok vannak jelen a közösség kollektív tudatában (ezek: zászló, címer, korona, himnusz). Ezek a dimenziók a magyarsághoz tartozás terén egy másik kérdésben is visszaköszöntenek a kutatásban, de ennek megítélésben erősek az absztrakt fogalmak (pl. identitás, kultúra ismerete és szeretete).

A horvát és a magyar közösségekhez való tartozás kritériumainak megítélésben komoly különbség nem volt a mintában. Talán annyit kell megjegyeznünk, hogy a kisebbségi létből

adódóan a horvát közösséghez tartozás nem feltételezi az állampolgárságot és az adott ország területén való lakhatást. Ebben a kategóriában értékelésünk szerint felfedezhető volt az államnemzet és a kultúrnemzet felfogás közötti különbség. Vagyis: a horvát közösséghez való tartozás inkább a légiesebb, kevésbé megfogható absztrakciókon keresztül valósítható meg.

A kultúrnemzet fogalmán túl a magyarsághoz való kapcsolódás természetes eleme a forma, a hagyomány (az országhatár /„születtem Magyarországon”/, illetve az állampolgárság). Ezeket a jellemzők jobban illeszkednek az államnemzet felfogáshoz. Ezek tradíciók a nyugdíjas és a kevésbé iskolázott korosztályban erősebben vannak jelen.

IRODALOMJEGYZÉK

- ATKINSON et al.: *Pszichológia*. Budapest, 1993, Osiris Könyvkiadó.
- CSEPELI GYÖRGY: *Nemzet által homályosan*. Budapest, 1992, Gondolat Könyvkiadó.
- HUNYADI GYÖRGY: A nemzeti identitás és a sztereotípiák görbe tükre. *Új Pedagógiai Szemle*, 1997. 10. sz. 45-58. p.
- KOZMA TAMÁS: *Határokon innen, határokon túl*. Budapest, 2002, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Lázár Guy: A felnőtt lakosság nemzeti identitása a kisebbségekhez való viszony tükrében. In TERESTYÉNI TAMÁS (szerk.): *Többség-kisebbség, Tanulmányok a nemzeti tudat témaköréből*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó.
- PATAKI FERENC: *Élettörténet és identitás*. Budapest, 2001, Osiris Kiadó.